

Dr hab. Irena Kałużyńska, prof. UW

Zakład Sinologii

Wydział Orientalistyczny

Uniwersytet Warszawski

ul. Krakowskie Przedmieście 1

00-333 Warszawa

i.s.kaluzynska@uw.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Sebastiana Wielosza pt. *Aspekt w języku chińskim: analiza gramemów i semów aspektowych*.

Promotor: dr hab. Ewa Zajdler, prof. UJ

Przedmiotem tej rozprawy doktorskiej (211 s.) jest złożone zagadnienie kategorii aspektu we współczesnym języku chińskim. Kategoria aspektu wcześniej uznawana była za podkategorię czasu, obecnie traktowana jest jako kategoria odrębna, współtworząca system temporalny języka. Badania dotyczące aspektu skupiały i skupiają się głównie na językach indoeuropejskich, fleksyjnych, gdzie aspekt wiąże się z morfologią czasownika, stąd uznawano aspekt za kategorię prymarnie gramatyczną.

Aspekt w języku chińskim (izolującym, analitycznym, pozycyjnym) stał się obiektem bardziej systematycznych badań pod koniec XX wieku, w ramach szerszych analiz obejmujących system temporalny języka chińskiego. Wyróżniono dwie podkategorie aspektowe: gramatyczną i leksykalną. Większość dotychczasowych badań kategorii aspektu koncentrowała się na podkategorii gramatycznej, z pominięciem podkategorii leksykalnej, czyli bez analizy aspektu z perspektywy semantycznej.

W recenzowanej pracy postawiono sobie za cel zbadanie i opisanie semantyki aspektu w języku chińskim, przyjmując założenie (w ślad za Karolakiem, 1996, 2001, 2005, 2008), że kategoria aspektu jest prymarnie semantyczna, jej nośnikami są gramemy i semy aspektowe tworzące semantem, pomiędzy gramemami i semantemami zachodzą zależności semantyczne w ramach kategorii aspektu. Zgodnie z tym założeniem przeprowadzono analizę gramemów i semów aspektowych jako

nośników wartości aspektowej predykatów w języku chińskim, uznając predykaty za podstawową jednostkę wprowadzającą wartość aspektową w chińskim zdaniu. Predykatem może być sam predykatyw (czasownik lub przymiotnik mający wartość aspektową i mogący pełnić funkcję predykatywną w zdaniu) lub syntagma czasownikowo-dopełnieniowa w funkcji orzeczenia, łączące się dodatkowo z odrębnymi morfologicznie gramemami aspektowymi. Przedstawiona w rozprawie propozycja klasyfikacji aspektowej chińskiego predykatu wynika z przeprowadzonej analizy składnikowej i właściwości semantycznych gramemów oraz semów aspektowych oraz ich wzajemnych zależności. Opracowana klasyfikacja ma służyć do ukazania „wewnętrznej struktury temporalnej różnych grup semantemów i zestawieniu ich z semantycznymi właściwościami gramemów aspektowych” (s. 8).

W recenzowanej rozprawie przyjęto założenie, że system temporalny języka chińskiego zbudowany jest z czasu będącego kategorią deiktyczną (nawiązuje do kontekstu i świata pozajęzykowego) oraz niedeiktycznego aspektu. Język chiński jest uznany za bezczasowy, tzn. brak w nim takich zabiegów gramatycznych, które odpowiadałyby za referowanie temporalne. Czas metajęzykowy jest reprezentowany w warstwie leksykalnej za pomocą wyrazów i wyrażeń złożonych, podczas gdy aspekt może być w zdaniu gramatyzowany.

Materiał badawczy i ilustracyjny rozprawy stanowią przede wszystkim zdania z korpusu języka chińskiego BCC, opracowanego przez Pekijski Uniwersytet Języków Obcych.

Podjęta przez doktoranta tematyka jest w znacznej mierze oryginalna, a dobór metod i narzędzi badawczych wykorzystanych do realizacji celu naukowego okazał się trafny i przyniósł zakładane rezultaty.

Praca generalnie składa się ze Wstępu, dziewięciu rozdziałów, Zakończenia, Bibliografii, Wykazu skrótów i symboli, Wykazu tabel.

Wstęp wprowadza w temat rozprawy, jej zakres i metodologię przeprowadzonych badań. Podobny charakter ma Rozdział 1., zatytułowany „Wprowadzenie” (s. 11-17), który bardziej szczegółowo przedstawia cele i założenia rozprawy, zawiera uzasadnienie podjętej tematyki badawczej i omawia podstawową terminologię (gramem – najmniejszy nośnik aspektu gramatycznego, zewnętrzny wobec struktury semantemu; semy – najmniejsze nośniki aspektu leksykalnego, elementy struktury semantycznej semantemu, reprezentowanego w języku chińskim

przez pojedyncze wyrazy i złożone syntagmy; wydarzenie – sytuacja opisywana przez orzeczenie, itp.). Omówiony został w nim także, na szerszym tle ogólnym, system temporalny współczesnego języka chińskiego i badania jego dotyczące. Cechą typologiczną języka chińskiego „jest brak czasu gramatyzowanego w morfologii czasownika lub jakimkolwiek innym środkiem formalnym. Nie ma w nim fleksyjnych zabiegów werbalnych, które odpowiadałyby za referencję czasową przedstawiającą relację pomiędzy czasem wydarzenia i czasem wypowiedzi. O statusie temporalnym wydarzenia informują poszczególne wyrazy, które pełnią różne funkcje w zdaniu” (s. 14).

Rozdziały 2., 3., 4., są generalnie przeglądem światowych teorii i badań aspektologicznych. Rozdziały 5, 6, 7, 8, 9 dotyczą przeprowadzonych badań kategorii aspektu w języku chińskim.

Rozdział 2 („Kategoria aspektu w języku naturalnym – charakterystyka”, s. 18-33) omawia najważniejsze teorie, pojęcia, definicje i terminy dotyczące temporalnych kategorii aspektu i czasu.

Rozdział 3 („Aspekt w ujęciu gramatycznym i semantycznym”, s. 34-51) omawia szczegółowo badania, pojęcia i definicje dotyczące kategorii aspektu z perspektywy gramatycznej i semantycznej na podstawie wydzielanych jednostek elementarnych, czyli gramemów aspektowych i semów aspektowych, konstruujących semantem, a wyodrębnianych poprzez analizę składnikową w ramach semantyki składnikowej. W tym ujęciu „gramem aspektowy jest najmniejszą jednostką aspektu gramatycznego, która ma znaczenie. Składają się nań nieznaczące jednostki nazywane taksemami, których wiązki decydują o tym, że gramemy nie desygnują tylko jednej wartości, ale mogą w obrębie gramatyzowanego aspektu być używane w różnych grupach orzeczeniowych i konfiguracjach semantemowo-gramemowych. Semy aspektowe są jednostkami najniższego rzędu w semantyce, a ich wiązki nadają semantemom odpowiednią wartość aspektową. [...] Gramemy reprezentowane przez konkretne morfemy w zdaniu wchodzą w semantyczne relacje z semantemami reprezentowanymi w predykatywach i syntagmach czasownikowo-dopełnieniowych. Jednak to jednostki niższego rzędu, czyli semy i ich konfiguracje, będą decydowały o ostatecznej wartości aspektowej całego semantemu” (s. 38-39). W dalszej części rozdziału poruszane są zagadnienia dotyczące opozycji aspektowych: dokonaność/niedokonaność, punkowość/liniowość czynności itd.

Rozdział 4 („Aspekt leksykalny i semantyczne klasy predykatywów”, s. 52-82) dotyczy definicji i terminologii dotyczących aspektu leksykalnego, dla badań którego podstawą są różne wartości aspektowe poszczególnych leksemów. Jednym z głównych celów opisu semantyki aspektu jest wydzielenie klas predykatywów czy całych predykatów stosownie do ich aspektowej wartości (omówione różne klasyfikacje, m. in. klasyfikacja Vendlera z 1957 r., klasyfikacja Crofta z 2012 r., Karolaka z 2005 r. i inne).

Rozdział 5 („Aspekt a temporalność w języku chińskim. Metodologia badań”, s. 83-112) przedstawia metodologię badań i opis funkcji i miejsca kategorii aspektu w systemie temporalnym języka chińskiego, stąd też obszernie omówienie kategorii czasu i nośników deiktyczności temporalnej w języku chińskim, i stwierdzenie „Mimo braku w tym języku gramatycznego czasu, referowanie temporalne nie stanowi problemu, ponieważ leksemy, wyrażenia złożone, kontekst oraz kategoria aspektu wspólnie tworzą skomplikowany system temporalny chińskiego” (podrozdział 5.2). W celu zróżnicowania temporalności i aspektowości w tym języku dokonano wyraźnego oddzielenia deiktycznej kategorii czasu od niedeiktycznej kategorii aspektu. Nośnikami aspektu gramatycznego są gramemy aspektowe „budujące z predykatywem predykat” (s. 85). Aspekt leksykalny obejmuje wszystkie inherentne cechy semantyczne wyrazów pozwalające na określenie wartości aspektowej, są to semy aspektowe wchodzące w strukturę semantemów reprezentowanych przez predykatywy i syntagmy czasownikowo-dopełnieniowe. Klasyfikacja semantyczna predykatywów i predykatów opiera się głównie na rozszerzonej wersji klasyfikacji Vendlera z 1957 r., obejmującej nie tylko czasowniki, ale szerzej predykatywy. „Podstawą dla analizy aspektowej gramemów i semów w języku chińskim jest założenie, że aspekt jest zagadnieniem prymarnie semantycznym. Mimo że gramemy są jednostkami gramatycznymi, to do predykatu wnoszą również określone znaczenie aspektowe, w związku z czym wchodzą w konkretne relacje znaczeniowe z semami aspektowymi budującymi semantemy. Z tego względu analiza obejmować będzie głównie właściwości semantyczne gramemów i semów aspektowych, a następnie także całych predykatów, w których skład wchodzi. W rozprawie dla takiej analizy przyjęte są prezentowane w badaniach Karolaka (1996, 2005) założenie, że kategoria aspektu może być reprezentowana za pomocą pojęć prostych, które tworzą określone wiązki, pojęcia złożone” (s. 85/86). W analizie dotyczącej języka chińskiego przyjmuje się, że pojęcia aspektualnie proste są

reprezentowane przez wiązki semów zawartych w semantemie i gramemy aspektowe, składające się na wartość aspektową całego predykatu i tworzące pojęcia złożone (s. 86). Za semantem uznawany jest sam predykatyw lub cała syntagma czasownikowo-dopełnieniowa (pojęcie złożone), rozbudowane o zewnętrzne semy. W podrozdziale 5.3 przedstawiono różne opinie dotyczące miejsca i sposobu realizacji aspektu w systemie temporalnym języka chińskiego, przedstawiono różne podziały chińskich czasowników na grupy aspektowe.

Rozdział 6 („Gramemy aspektowe w języku chińskim”, s. 113-144) dotyczy właściwości chińskich gramemów aspektowych: 了 *le*, 过 *guo*, 着 *zhe* i 在 *zài*, wpisujących się w semantykę predykatów i predykatywów, obszernie omówionych w kolejnych podrozdziałach. W licznych badaniach dotyczących partykuły 了 *le* najczęściej zalicza się ją do nośników aspektu dokonanego, aktualnego. Gramem 了 *le* służy pokazaniu sytuacji w konkretnych ramach temporalnych, prezentujących aktualny stan rzeczy wynikły z zaistnienia wydarzenia posiadającego punkt początkowy i końcowy (s. 115). Partykuła postwerbalna, gramem 过 *guo*, niekoniecznie wiąże się jedynie z aspektem dokonanym, odnosi się do wydarzeń minionych, nietrwających w relatywnej terażniejszości i temporalnie niesąsiadujących bezpośrednio z czasem referencji, opisywana z jej użyciem sytuacja jest więc pewnym przeszłym doświadczeniem (dotyczącym przeszłości relatywnej), którego moment końcowy nie ma punktów stycznych z terażniejszością. Gramem aspektu niedokonanego, związanego z rozciągłością temporalną, jest partykuła 着 *zhe*, dodawana głównie, choć niewyłącznie, do predykatywów. Jej zasadniczym zadaniem jest prezentowanie wydarzenia jako otwartego – kontynuowanego i stabilnego, bez odniesienia do punktu początkowego lub końcowego. Gramem 在 *zài* jest nośnikiem aspektu niedokonanego o niejednoznacznym statusie (określany jako przysłówek, czasownik posiłkowy, marker aspektu lub partykuła), jest prepozycyjny wobec czasownika i ma zachowany ton etymologiczny/suprasegmentalny.

Rozdział 7, „Semy aspektowe w semantemach w języku chińskim”, s. 145-170) dotyczy kluczowej dla recenzowanej rozprawy semantyki aspektu, szczegółowo omawiane są zagadnienia aspektu leksykalnego i semów aspektowych konstruujących semantemy, czyli semy aspektowe wpisane w strukturę semantyczną predykatu (podrozdział 7.1). Wiazki semów aspektowych reprezentują pojęcia proste, a w połączeniu z innymi nośnikami aspektu mogą tworzyć pojęcia złożone. Wydzielono,

dla opisu semantyki predykatywu i predykatu, wiązki semiczne, które są skupione wokół głównych pojęć: [+/- dynamiczność], [+/- rozciągłość w czasie], [+/- zmiana], [+/- kompletywność], dodatkowo też [+/- tymczasowość] i [+/- jednorazowość], następnie na ich podstawie dokonano podziału semantemów/predykatów języka chińskiego na różne grupy, odpowiadające w pewnej mierze klasyfikacji Vendlera z 1957 r. Wydzielono siedem grup semantemów: stany stadium, stany indywidualne, czynności i procesy, dokonania jednorazowe, dokonania niejednorazowe, operacje i semelfaktywy. Dużo miejsca poświęcono analizie czasowników kierunkowych oraz syntagm z komplementywnym dopełnieniem kierunkowym oraz czasownikowym konstrukcjom syntagmatycznym z komplementywnym dopełnieniem rezultatywnym (czasownikiem lub przymiotnikiem), w tym samemu terminowi „dopełnienie komplementywnie” (podrozdział 7.2).

W rozdziale 8, „Wartość aspektowa predykatu w języku chińskim – pojęcia złożone”, s. 171-193) omówione są pojęcia złożone jako zbudowane z semantemu i gramemu aspektowego (podrozdział 8.1), przedstawiona została łączliwość omawianych wiązek semów/semantemów/predykatów z określonymi gramemami, czyli gramemem 了 *le*, 过 *guo*, 着 *zhe* i 在 *zài*. W podrozdziale 8.2 omówiono pojęcia złożone z semów inherentnych w predykatywie i peryferyjnych wobec predykatywu z gramemami (pojęcia złożone w syntagmie czasownikowo-dopełnieniowej, pojęcia złożone z gramemów i semantemów reprezentowanych przez syntagmę czasownikowo-dopełnieniową).

W Rozdziale 9., „Wnioski i podsumowanie” (s. 194-201), zwrócono uwagę na teoretyczne i praktyczne aspekty analizowanego problemu kategorii aspektu w językach naturalnych, ze szczególnym uwzględnieniem języka chińskiego. Dokonano kompleksowego podsumowania przeprowadzonych analiz oraz sformułowano wnioski dotyczące kategorii aspektu w języku chińskim, zaprezentowane w formie tabel i ostatecznie też wypunktowano wydzielone nośniki aspektowe współczesnego języka chińskiego. Analizy zostały przeprowadzone sensownie, wnioski są przekonujące.

W Zakończeniu (s. 202) bardzo skrótowo przedstawiono założenia badawcze przyjęte w rozprawie i uzyskane wyniki.

Bibliografia zawiera ok. 200 pozycji w wielu językach zachodnich i chińskim. Jest bogata, zróżnicowana i wyczerpująca.

Reasumując, w rozprawie w sposób niemal wszechstronny, dokładny i wyważony przedstawiono i omówiono zagadnienie aspektu w językach naturalnych, ze szczególnym uwzględnieniem kategorii aspektu w języku chińskim. Zebranie tak dużej liczby wartościowych danych i umiejętne ich zaprezentowanie świadczy o dużej wiedzy językoznawczej doktoranta i jego umiejętnościach organizacyjnych i technicznych.

Na podkreślenie zasługuje fakt bardzo starannego przedstawienia teoretycznych założeń rozprawy, wprowadzenia w kwestie metodologiczne i terminologiczne. Doktorant szczegółowo przedstawia odnośne teorie, hipotezy czy metody i następnie dość konsekwentnie się do nich odwołuje przeprowadzając własną analizę czy formułując własne wnioski, które te teorie czy hipotezy potwierdzają w całości czy części, ewentualnie są z nimi rozbieżne.

Rozprawa operuje językiem bardzo specjalistycznym, gęstym od językoznawczej terminologii, wymagającym wielkiego skupienia, tym niemniej tok prezentacji jest klarowny i uporządkowany, a zastosowana terminologia służy precyzji opisu.

Dużym walorem rozprawy, oprócz przedstawienia skomplikowanych kwestii teoretycznych i metodologicznych, jest dobrze dobrany i zaprezentowany chiński materiał badawczo-ilustracyjny (261 zdań).

W rozprawie nie stwierdziłam występowania błędów merytorycznych, poważnych nieścisłości, zupełnie niepotrzebnych powtórzeń czy niesłusznych pominięć. Występujące powtórzenia wynikają głównie z przyjętej organizacji treści rozprawy, podziału na część ogólną, teoretyczno-metodologiczną i część tzw. praktyczną, w której na podstawie wybranych definicji i teorii ogólnych przeprowadzona jest odpowiednia analiza kategorii aspektu w języku chińskim. W tej części praktycznej pewne informacje są powtarzane lub jedynie przywoływane w celu wykorzystania ich do własnych badań, co jednak przy takiej organizacji tekstu ma swoje uzasadnienie. Generalnie niepotrzebne wydaje się wydzielenie w rozprawie Rozdziału 1. (powinien zostać połączony ze Wstępem) oraz Rozdziału 9. (powinien zostać połączony z Zakończeniem), ale to już sprawy redakcyjne, do przemyślenia przy publikacji tekstu rozprawy, co z przekonaniem rekomenduję.

Rozprawa jest opracowana na ogół bardzo starannie. Za drobne uchybienia można uznać:

- niezgodne z zasadami transkrypcji pinyin konsekwentne zapisywanie pierwszego wyrazu tytułu publikacji w języku chińskim małą literą;
- brak znaków w zapisie nazw osobowych chińskich autorów, jedynie zapis w transkrypcji pinyin, co czasem utrudnia identyfikację osoby;
- zapis pinyin w przykładach [2], [49] nie uwzględnia zjawiska erylacji w języku chińskim;
- pominięcie w kilku przypadkach przypisów bibliograficznych, np. s. 7, 8, 37 i inne.

Powyższe jednostkowe uwagi oczywiście nie obniżają mojej bardzo pozytywnej oceny recenzowanej pracy.

Rozprawę doktorską mgr Sebastiana Wielosza oceniam bardzo dobrze. Z dużym zadowoleniem stwierdzam, że jej poziom teoretyczny, zawartość materiałowa, walory metodologiczne i zakres tematyczny stawiają ją w rzędzie pozycji znaczących w językoznawstwie sinologicznym, polskim i światowym. Jestem przekonana, że rozprawa odpowiada wymaganiom stawianym pracom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie mgr Sebastiana Wielosza do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 18.12.2022